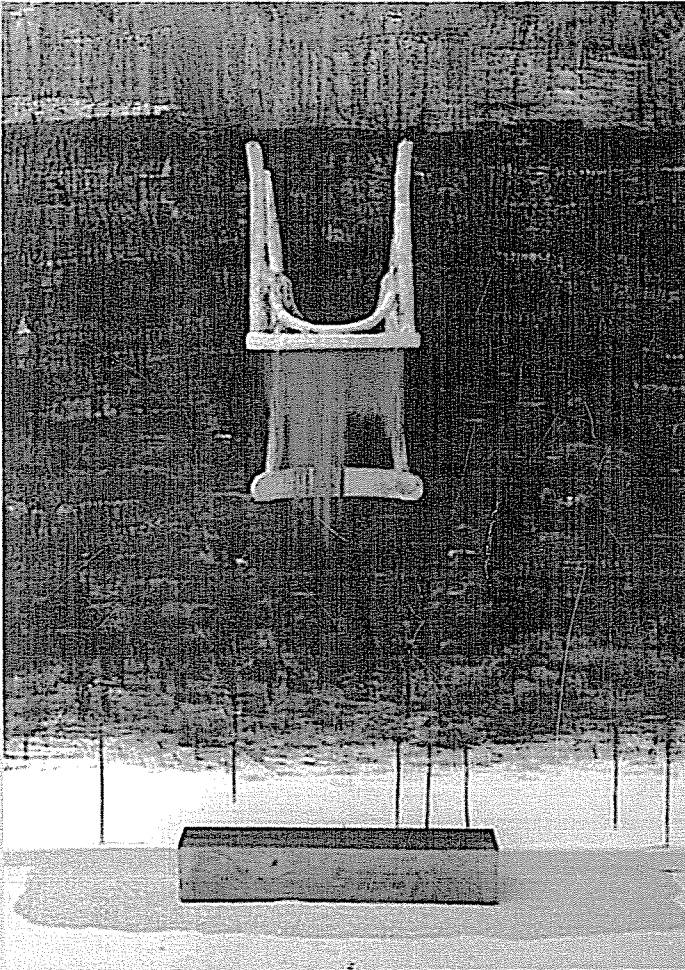

hejmar: 6 sal: 2015-2016

Wêje û Rexne

kovara lêkolîn, rexne û teoriya wêjeyê

Mijdar · Kanûn · Çile · Sibat

Wêje û Sirgûn

WÊJE Û REXNE

Kovara Çar Mêhane ya Lêkolîn, Rexne û Teoriya Wêjeyê
Weşana Demane-Hejmar: 6/2015-2016 (Çarmehî)
Mijdar-Kanûn-Çile-Sibat

ISSN: 2148-2500

XWEDÎYÊ KOVARÊ: İnan Yoldaş

EDÎTOR: Davut Yeşilmen

LIJNEYA WEŞANÊ: Adnan Çelik, Güneş Kan, İlyas Cembelî Suvagcî, Semra Güçlü, Serdar Ay, Tahir Taninha, Zeki Gürür

LIJNEYA WERGERÊ: Şehmuz Kurt, Ömer Delikaya, Aynur Kaş

RASTKIRIN: Semra Güçlü

ŞÊWIRMENDÊ HUNERÊ: Ömer Delikaya

KARÊN ABORÎ-TEKNÎKÎ: Bawer Berşev-Tahir Taninha

MÎZANPAJ: Şemal Medya

TÊBINÎ: Mafê çapkirina gotaran, tenê di destê lijneya weşanê de ye. Lê nivîskar ji naveroka nivîsên xwe berpîrsiyar in. Herweha nivîsên ku ji kovarê re têne şandin, neyêne weşandin ji li nivîskêr nayêne veğerandin û bi şertê ku çavkanî bê nîşandan, jêgirtina ji kovarê serbest e.

WÊNEYÊ BERGÊ: Baldin Ahmad, Birayê Min (2011), Bicihkirin (Installation). Baldin Ahmad di sala 1954an de li Silêmaniyê ji dayik bûye. Niha li Holendayê, li bajarê Utrechtê dijî.

ÇAPXANE:

A GRAFİK

Diclekent Bulvarı Nil Koleji Şeker Apt. Altı KAYAPINAR-DİYARBAKIR
Tel: 0412.237 27 07 zulkufaltındag@gmail.com

ŞERTÊN ABONETIYÊ: Buhayê kovarê 10₺ ye. Ji bo Ewropa jî 10€ ye.

Abonetiya ji bo salekê 30₺ û ji bo Ewropayê 30 € ye.

Hesabê Banqeyê: IBAN: TR32 0004 6005 6888 8000 1722 45

Hesap:0568-0172245 Akbank/Ofis şubesi Diyarbakır-Tahir Ürper

NAVNÎŞAN: Selahaddini Eyyübi Mah. Turgut Özal Blv. Batikent Sit. A-5 Blok No: 26 Bağlar-Diyarbakır

TEL: 0(530) 347 86 62 (ji bo naverokê), 0(553) 396 13 06 (ji bo aborî û abone-tiyê)

WEB www.wejeurexne.com

facebook: wejerexne

E-MAIL wejeurexne@gmail.com

twitter: wejeurexne

skype: wejeurexne

NAVEROK

Ji Edîtor/05

- Îbrahîm Seydo Aydogan:** Rewşenbîrîya Rojhilatî û Bîndestîyê li Kurdistanê/07
- Memê Mala Hine:** Wek Berhemeke Vekirî *Mem û Zîn* û Şîroveyên wê yên Ekstrem/38
- Mîrza Baran:** Bertekeke Derhisî li Hember Makînebûnê di Novellaya Herman Melville a *Bartlebyê Nivîsevan* de/53
- Güneş Kan:** Rengvedanên Zayenda Civakî di Helbesta Helbestvanên Kurd ên Jin de/67
- Serdar Ay:** Hevpeyvîn bi Ngûgî wa Thing'o re/77
- Vecdî Demir-Xelîl Samed:** Bîyanîbûn, Zayendî û Desthilatî di Berhemên Şener Ozmen de/88
- Cihan Kaynar:** Texeyula George Orwell: 1984/98
- Necat Keskin:** Mitirb û Mitirbî: Nasname û Vegotin/109
- Musa Ekici:** Formên Veqetandeka Nebinavkirî di Kurmancî de/120

Güneş Kan

- Dawid Yeşilmen:** Li Ser Sirgûnî û Wêjeyê Hevpeyvîn bi Hesênê Metê re/132
- Edward W. Said:** Rengvedanên li ser Sirgûnê/145
- Ş. Afrougheh-H. Safari**
- K. Azizi:** Poetîkaya Sirgûnê: Gerîna Ber bi Welatê Serpêhatiyên Ronakbîrî ve/159
- Mehmet Yonat:** Dîyaspora û di Kovara *Nûdemê* de Dîyaspora/165
- Omer Farûk Yekdeş:** Sirgûnek di Nav(ber)a Rabirdû û Niha de/183
- Francesco Marilungo:** Ji Mekanê Sirgûnîyê ber bi Cihê Nasnameyê ve: Temsîlên Wêjeyî Yên Bajarê Amedê di Wêjeya Kurdî ya Nûjen de/202
- Dawid Yeşilmen:** Sirgûn û Rewşenbîrî: Xwendineke Tematîk li ser Romana Firat Cewerî, *Payîza Dereng*/225
- Îlyas Cembelî Suvağcı:** Hêmanên Sirgûn û Penaberîyê di Romana *99 Morîkên Belavbûyî* de/243
- Sonja Galler:** "... Ez Berê Nivîskarekî Elman bûm" Wêjeya Elmanî ya Sirgûnê di Serdema Sosyalîzma Nasyonal de/255
- Helîm Yusiv:** Wêjeya Kurdî li Derbiderîyê/265
- Seyîd Çaçan:** Qedrîcan û Xerîbî/268
- Pirtûkxane/276**

HÊMANÊN SIRGÛN Û PENABERÎYÊ DI ROMANA 99 MORÎKÊN BELAVBÛYÎ DE

1. Destpêk

Sirgûn wek çadeke dorfireh tê zanîn di edebîyatê de. Di navbera sirgûn, dîaspora, penaberî, koçberî, xerîbî... hwd. de têkilîyeke xurt heye û ev hemû bi dirûvên cihê yê koçkirinê re girêdayî ne. Lê dîsa jî ev peyv di heman wateyê de nînin lewma sedemên koçkirinê û encamên wê jî ne yek in. Ji ber gelek sedemên cuda mirov koç dikin yan jî ji welatê xwe dûr dikevin lewma êdî bi tenê bi peyva 'sirgûnê' ev guhertin nikare bê diyarkirin di rewşa îroyîn de. Hêmanên sirgûn û penaberîyê carina bi rêya karakteran tên nîşandan di deqên edebî de. Helîm Yûsiv jî di romana xwe ya dîmahîkê *99 Morîkên Belavbûyî*¹ de li ser sedemên penaberî û sirgûnîyê disekine û bi rêya gelek karakteran vê yekê nîşan dide. Em ê jî di vê lêkolîna xwe de li pey şopa hêmanên sirgûn û penaberîyê bikevin bê ka di vê romanê de ev hêman çawa hatine vegotin, têkilîyeke çawa di navbera sirgûn, penaberî, koçberî û dîasporayê de heye, dîasporaya kurd xwedîyê kîjan taybetmendîyan e, di nav romanên kurdî yê li sirgûnê de wek deqeke edebî wekhevî û cudahîyên romana H. Yûsiv çi ne, di vê romanê de rewşa penaberan û entegrasyona wan çawa hatîye vegotin...hwd.

2. Sirgûn û Penaberî

Li ser sirgûnê gelek tişt hatine gotin bê ka ew çi ye, çi nîne? Ev hemû jî di çarçoveya peyvên 'welat', 'desthilatî', 'cezakirin', 'derkirin', 'qedexe', 'sîyasi', 'jênerazîbûn'...hwd de tên pênasekirin. Em jî dê pêşîyê fikrên

1 Yûsiv, Helîm. *99 Morîkên Belavbûyî*, Peywend, 2015, İstanbul.

lêkolîneran ên li ser sirgûn, penaberî, koçberî û dîasporayê bidin piştre derbasî romanê bibin.

Sirgûn gelemperî wek qedexekirinê tê pênasekirin. Dewlet ji bo ku pêşîya hewldanên kom û mirovên ku dixwazin rêveberîyê yan jî rejîmê biguherînin bigire, bi awayekî fizikî wan ji welatê wan dûr dixê.² (Al-latson û McCormack 10) Di vê dîrxistinê de erka sîyasî, ji bo îstîkrara rêveberîya xwe van kesan talûkedar dibîne lewma wan sirgûn dike. Ji ber vê yekê divê mirov bibêje ku kesê sirgûn gelek caran rewşenbîrek, sîyasetmedarek, nivîskarek yan jî hunermendek e. Li sirgûnîyê cihê têgeha 'welat' gelek caran 'zimanê dayîkê' digire. Welatê kesê sirgûn gelek li dûr e lê bi axaftin, nivîsandin, guhdarîkirin û xwendina zimanê xwe ve, yê sirgûn têkilîya xwe ya bi welatê xwe re nabire. Di xeyal û bîranînên wî de ew welat geş û ruhber e.

Wek di destpêkê de jî hate dîyarkirin wateya peyva 'sirgûn'ê bi demê re guherîye, êdî ji ber gelek sedemên cuda mirov ji welatê xwe derdikevin yan jî mecbûr dimînin ku jê dûr bikevin. Gelo ji bilî sedemên takekesî peyva sirgûnê ji bo koçkirin yan jî penaberîya bi girseyî jî dikare bê emilandin? Hejmara mirovên ku ji ber zilma nijadî û dînî, ji pêkutî û pevçûnên netewî û navnetewî, ji neçarîyê ji welatê xwe revîyane her ku diçe zêdetir dibe. Ew êdî ji derveyî çarçoveya 'sirgûn'ê, wek 'penaber', 'mirovê ku ji cihê xwe hatî dîrxistin', 'mirovê ku mihtacê parastinê ye' tînin binavkirin. (Hanne 4)

Kesê ku li welatekî din bicîh bûye, wek sirgûnekî dibe ku hissîyata bîyanîbûn û tenêtiyê bibe para wî jî lê ew bi qasî sirgûnekî rast li qedexeyên hişk nayê. (Said 144)

Sophia McClennen koçberîyê ji sirgûn, dîaspora û penaberîyê cuda dike. Li gor wê 'koçber' ew kes e ku bi daxwaza xwe koç dike lê têgehên din girêdayî cihguhertineke mecbûrî ne. (19)

Herçend ku di biryara koçberîyê de sedemên mecbûrî hebe jî ew bi dilê mirov dibe. Li hember vê yekê di rewşa sirgûnîyê de ew ne bi dilê mirov e, bi darê zorê ye lewma xetereya jidestçûyîna azadîyê heye. Di herduyan jî ji bo welêt bêrîkirinek heye lê tiştê ku şertên kesê sirgûn zehmettir dike qedexeyên li ser jîyana wî ne. (P. Rose 7)

P. Rose gotinên Bertolt Brecht ên li ser sirgûn û penaberîya wî jî

2 Fikrên M. Hanne, E.Said, S. McClennen, I. Rose yê di çarçoveya sirgûnê de, ji lêkolîna Demet Karabulutê hatine girtin. Wergera wan ji îngilîzî bo tirkî ji cenabê Karabulut ve hatine kirin. (Karabulut, Demet. *Sirgûnlük Edebiyatı Bağlamında R. Halid Karay'ın Yapıtları*, Teza Neçapbûyî, İstanbul Bilgi Üniversitesi. Stenbol, 2011.)

radigihîne. Brecht dibêje ku 'Penaber, tê maneya mirovê ku ji welatê xwe derketiye. Lê em bi dilê xwe ji welatê xwe derneketin û ji bo ku em bijîn me cihêkî din jî nebijart. Bi tenê em revîyan, her tişt li me hate qedexekirin û em hatin derkirin. Cihê ku wê me bipejirîne wê ew nebe mala me, ew ê bibe cihê sirgûnîya me.' (9)

Sirgûn ferdî ye lê penaberî gelemperî (kamusal) ye. Ger kesek xwe wek yekî "sirgûn" bide nasandin di wê helwesta wî de serhildanek heye; ku bêje 'Ez penaber im' êdî ew stûxwarî ye. (Turan 159)

Li gor Peymana Cenevreyê penaber ew kes e ku ji ber nijad, dîn, tabîyet û mensûbîyeta xwe ya civakî û fikra xwe ya sîyasî zilmê dibîne lewma ji ji mafê parastina welatê xwe bêpar dibe û ji bêgavîyê ji welatê xwe direve. Bi Danezana Penaberan a Carteganayê (1984) re ev pênase hinekî din hate berfirehkirin; li gor vê yekê ew kesê ku ji ber darê zorê, êrişên jiderveyî û pevçûnên navxweyî, ji ber rewşa binpêkirina mafên wî, ewlehî û azadîya wî dixe bin xetereyê; lewma ew neçar dimîne ji welatê xwe direve û dibe penaber. (Hazan 187-189)

Dîaspora wek sirgûnê ne bi tenê tê maneya ezmûnên koç û heramoyîkirinê herwiha wateyên wê yên nasnameya kollektîf û teşekulên civakî jî hene. Sirgûn zêdetir rewşeke takekesî ye lê dîaspora xwedî wateyeke kollektîf e. Dîaspora ne bi tenê hesreta welatekî ye, ew di heman demê de çalakîyeke kollektîf û tevgera avakirina welatekî ye. (Alinia 119)

M. Alinia fikrên E. Said ên li ser sirgûnê radigihîne. Li gor Said cudahiya sirgûnên berê û yên niha bi tundî û çewaniya wê ve dikare bê dîyarkirin. Ev heyam a penaberan, koçên girseyî û ya mirovên ku bi darê zorê jicîhêxwebûyî ye. Said mirovên ne bi dilê xwe koç kirine û sirgûnan dişibîne hev. Ji bo vegera wan him derfeta wan nîne him jî welatekî wan ku ew lê vegezin êdî tune. (80-81)

Berî ku em behsa romanê bikin ji bo ku em rewşa karakterên di romanê de yên ku li xerîbîyê dijîn baştir têbigihin divê em li ser dîasporaya kurd jî bisekinin. Li hember şertên sirgûnî û heramoyîkirinê nasnameya kurdî li dîasporayê ji bo xwerizgarkirin û liberxwedayîne wek palpişteke hatiye seferberkirin. Dîasporaya kurd, ji bo geşedana neteweperwerîya kurd, derketin û livdariya sîyaseta kurd li derveyî welêt û ji bo avakirina mekanekî transnational (ulusaşîrî) xwedî rolên girîng e. Herwiha civaka kurd a li dîasporayê zêde polîtîzebûyî ye û xwedî rengekî homojen jî nîne. Tê de kesên ku ji ber sedemên aborî, ji bo xwendin û perwerdehîyê, serlêdanên statûya penaberîyê û herwiha kesên ku xwe li sirgûnîyê dibînin hene. (Alinia 324-330; Başer 175)

Niha jî em ê derbasî romanê bibin bê ka li gor pênasayên li jor mirov rewşa karakterên di romanê de dikare çawa binirxîne.

3. Li ser 99 Morîkên Belavbûyî...

Roman, bi kuştina Azadê ku di destê wî de morîkên belavbûyî yên tizbîyekê hene, dest pê dike. Piştî em bi rêbaza *flashbackê* (bipaşdezi-virîn) vedigerin serî û guhdarîya çîroka Azadî dikin. Azad di salên xwe yên dibistana seretayî de futbolê dilîze piştî dev ji futbolê berdide û berê xwe dide dinyaya xwendina pirtûkan, dikeve nav deryaya rengan, dest bi resimkirinê dike (Yûsiv 22). Wexta nû ji dayîk dibe dayîka wî dimire, ew bi jinbava xwe û zarokên wê re dijî. Ji keçeke bi navê Berîvanê hez dike lê Berîvan bi hevalê wî Yasîno re dizewice. Piştî çend salan Azad êdî diçe zanîngehê. Li zanîngehê her tişt di bin sîya rejîma Baasê de ye û kesên dijberê rejîmê tînin perçiqandin. Azad jî bi tawanbarîya sîyasî tê girtin, di girtîgehê de bi tehdêyîyên mezin rûmeta wî tê şikandin. Piştî jî girtîgehê derdikeve direve Elmanyayê.

Azad ji ber sedemên sîyasî welatê xwe diterikîne, li Elmanyayê ligel gelek zehmetîyan mafê penaberîyê digire. Li kursa Elmanî de hejî mamosteya xwe Sandrayê dike û ew dizewicin. Keçeke wan bi navê Dana çêdibe. Piştî demekê ji ber ku Sandra ji her tiştê Azadî dikeve şikê û hesûdîyê dike, ji hev vediqetin. Di vê navberê de Azad elmanî baştir hîn dibe û piştî 2 salan diçe dibistaneke zimên dibe wergêr û heta dûmahîka umrê xwe wergêrîyê dike. Wexta ku rastî nexweşekî bi navê Hisên tê jîyana wî diguhere. Hisênê pazdeh salî kurê Berîvanê ye û ji ber şer ji Amûdê revîye hatîye Elmanyayê. Piştî ku Azad vê hîn dibe hayîkarîya wî dike û Berîvanê tîne Elmanyayê. Mirov dibe qey Azad di dûmahîka umrê xwe de digihe miraza xwe lê ew ji alîyê ciwanekî ku nexweşîyên derûnî pêre hene, tê kuştin. Wexta ew tê kuştin ku li rex termê wî çend marên kesk î deqdeqî jî hene. Remezan Alan bibîrxistina van maran wek alegorîyekê bi rejîma Baasê re rave dike. (189)

Rewşa sirgûn û penaberîyê herî zêde bi hebûn/tunebûna welatekî li dû mayî tê vegotin di romanê de. Her karekerekî di romanê de li xeribîyê bi bîranînên xwe li welatê xwe digere. Ji ber ku Azad di nexweşxaneyekê de wergêrîyê dike em çîroka gelek penaberan hîn dibin bê ji ber çî bûne penaber.

Yek ji penaberên ku Azad jê re wergêrîyê dike Hemze ye. Ji ber ku sîstema cerdewaniyê qebûl nekirîye dewletê agir berdaye gundê wî, mala wî xirab kirîye. Lewma pêşîyê ji Mêrdînê koç kirine Mersînê. Li Mersînê jî ji ber erîşên tirkên ku ji kurdan nefret dikin berê xwe dane Ewrûpayê

û hatine Elmanyayê. Li wir jî komeke xortên elman ji ber ku wî tirk di-hesibînin erîşê dibin li ser resturanta wî. Nivîskar vê trajedîya Hemze bi bêdewletbûnê rave dike. Hemze ji doktorê re dibêje:

Li Tirkîyê, ji ber ku "kurdekî bi qirêj im", çend tirkan êrîşî min kirin û ez ji welatê xwe derxistim. Li Elmanyayê jî ji ber ku ez "tirkekî biqirêj im", dixwazin min ji welatê xwe derxînin. Ka vê tevlihevîyê ji nav hev derxîne Xanima delal! Eger derdê min ne bê dewletbûn be çî ye gelo? Eger dewleta me jî hebûya, wê kê karîbûya wilo min bêrûmet û şerpeze bikira? (93).

Ji bilî koça kurdan a di salên 1960an de ji bo kar berê xwe dane Ewropayê, koçên kurdan ne bi dilê wan bû. Ew ji ber sedemên sîyasî û şerên ku li ser erdnîgarîya wan diqewimî bûne penaber. Lewma komên diasporîk ên kurdan di esasê xwe de ji penaberan, mirovên nejidil û koçberên bi darê zorê jicîhêwebûyî pêk tê. Ji ber vê yekê jî vegera ji bo welêt ne pêkan e. Bîranîn û serpêhatîyên wan jî bi gelemperî trawmatîk in.

Di romanê de behsa mirovên ku ji wextên cuda ji Kurdistanê neçar dimînin ku berê xwe bidin ewropayê tê kirin. Koçên kurdên li Iraq û Sûrîyeyê li gor romanê mirov dikare bi du deman girê bide. Wexta di salên 1960î de desthilatdarîyên Baasê dest bi erebkirina Kurdistanê dîkin û di serê salên 2000î heta niha jî jiber têkçûna van herdu rejîman kurd koç dîkin Ewropayê. Koçkirina kurdên bakur jî di romanê de zêdetir girêdayî salên 90î yê ji ber şerê ku li Kurdistanê diqewimî, tê vegotin.

Wexta Azad ji Hemze re wergêrîyê dike dîsa xerîbîya wî tê bîra wî, dibêje ku "Li welêt ez ji xerîbîyê direvîyam û li xerîbîyê li welatekî digirim." (95).

Bawer ji ber ku nikare bêyî hayîkarîya doktoran oksîjenê bistîne û bêhnçik dimîne malbata wî zarokên xwe tînin Elmanyayê. Ji ber ku rewşa wî nebaş e Azad xemgîn dibe û digirî lê dibêje "Min nizanîbû ne li ser Bawerê biçûk ê li benda mirinê ye digirîm, ne jî li ser xwe ez **zarokê ku li welatekî bê oksîjen hatibû dinyayê digirîm**³..." (103).

Wexta ku cara ewil Azad tê Elmanyayê ji wî we ye ku her kesekî lê dinêre dipirse ka gelo "ev mêrikê bîyanî yê mîna mişkekî, li vir çî dike?" (46).

Li gor Azad, penaberek wexta ku şûn û şopa welatê xwe yê jidayikbûnê winda dike dibe wek kûsîyekê. Fikrên Azad ên li jêr herçend ku li ser penaberîyê ne jî mirov dikare heman tiştan ji bo kesekî sirgûn jî bibêje:

3 Di jêgirtinan de reşkirina peyv û hevokan ji aliyê me ve hatiye kirin (İ.C.S).

Penaberî tişteki wisa ye ku tu di kolanên tije xelk re bimeşî, pêrgî he-
zaran kesan bibî, bêyî ku yek bîranîn di nav te û kesekî ji wan de hebe...
Ev tê wê wateyê ku pêkenokeke hevbeş tune ye mirov bi hev re pê bikene,
wisa jî bûyerek tune ye ku hûn bi hev re xemgîn kiribin... (47).

Cihana sirgûnî bi rev û tenêtiyê hatiye veçinandin. Cihê ku sirgûn
jê veqetiyayî di heman demê de ew cih e ku wî girê dide li wê derê. Bî-
ranîn kesê sirgûn û tiştên ku wî jiyane û şopên wê rastîya hebûna sirgûnî
ye. Ger sirgûn rêwîtiyek be cihê ku mirov digihê hercar paşeroja mirov
bixwe ye. Kesê sirgûn li wê paşerojê dijî û li pîrsa wê dike. Ew ji bo ku
hînî sirgûnîyê nebe û cihê ku lê dijî qebûl neke, nasnava xwe berze neke
li ber xwe dide. Ew bi hêma û xeyalan dixwaze xwe bigihîne welatê xwe.
(Andaç 12)

Em dibînin ku Azad jî wek kesekî li sirgûnîyê ye. Ji ciwanîya xwe heta
dibe 50 salî ew li Elmanyayê dijî hêj jî behsa zarokîya xwe dike. Herwiha
sîya dîya wî wek balindeyekê her car li dû wî ye. Ev di navbera bîranînên
duh û îro de pirekê ava bike jî gelek caran naxwaze ji dema duh veqete:

Ez bibûm dîlê sal û rojên derbasbûyî. Ez di duh de dijîyam. Mîna
gurekî pîr û diranketî di şikefta bîranînên xwe yên pûç û vala de dijîyam.
Dema duh zora min dibir, min nedixwest dest jê bedrim, lê dema ji nav
herrîya wan bîranînên tîr derdikeitim, min nedixwest ku careke din ve-
gerim nav wê bêdengîya tîr û xemgîn(76).

Azad dema ku li kampa penaberan li hêviya mafê rûniştinê disekine
kurdekî bi navê Muxtar nas dike. Muxtar, elmanên ku li dû şopa nazîyan
ketine û êrîşî penaberan dikin mafdar dibîne. Li gor wî “yê ku bi kêrî
welatê xwe neyê, wê tu xêra wî ji welatê xelkê re jî tune be.” (114). Lewma
“welatê mirov herdu baskê mirov in” (115).

Dema ku keça wî Dana çêdibe herçend ku Azad dibêje ew “ji nû ve ji
dayîk bûye” dîsa jî nikare penaberîya xwe ji bîr bike:

...Ne tenê Dana ez jî weku bavekî nû jidayîk bibûm. Lê ne dê û ne bav,
ne kes û ne kûs, ne dost û ne jî heval. **Wisa bi tenê, bîyanî, baskşi-
kestî û qiriktal li welatekî bîyanî, kerr û lal.** Min wê rojê **hêsirên
welatekî** bi ser Dana de barandin. Dana teyrika biçûçik, **çêlika çivî-
kekî bê hêlm û bê mal.** Bi van hestên tevlihev re geh bi xwe dihisîyam
ku min sûcdariyek jî kirîye. Ji ber ku wê di siberojê de ev zarok **jî derdê
bavê xwe yê bîyanî û dilbikul bikişîne...**(85).

Azad di dûmahîka romanê de dibêje roja ku ew ji welatê xwe derketîye
hînbûye ku derketina mirov ji welatê wî tê maneya windakirina rûmeta
wî, welatê wî yê nû ji bilî rûmeta wî her tişt dayê (147).

Em dibînin ku di romanê de karakterên li xerîbîyê her car li ser têgaha welêt disekinin bê ka ji bo wan ew tê çî wateyê. Ango ew “wateyên ‘welat’ durist dikin û mirov dikare bi rehetî bibîne ku di pêvajoya vê duristkirinê de xemxwerî û şîniya bo windakirina wê zal û berçav e.” (Galip 2014:157)

Hemo, deh sal e li Elmanyayê dijî lê hêj jî hînî elmanî nebûye. Wek penaberekî Hemo, ne bi dilê xwe ji welatê xwe veqetîyaye. Ne nan, ne ava vî welatî li wî hatîye. Ew xwe û welatê xwe dişibîne masî û avê. Çawa ku masî ji avê derdikeve dimire, ew jî wexta ji welatê xwe derketîye heta niha hêdî hêdî dimire (107).

Kesê sirgûn nikare bikeve ser kûrm û kirasê derdora ku lêhatîye sirgûnkirin. Ku ev yek bibe jî êdî navê wê nabe sirgûn (Timuçin 36).

Em dikarin vê yekê bînin li ser rewşa Huda. Huda ji ber karên siyasî di nav xwendekarên zanîneha Helebêde tê girtin. Piştî ku tê berdan direve Elmanyayê. Li gor wê ger rojek jî ji umrê wê bimîne ew dixwaze vegere welatê xwe lewma hînî elmanî nebûye (127).

Di van herdu mînakên li jor em dibînin ku nehînbûna elmanî ji alî-yekê ve mirov dikare bi encama neyênî ya entegrasyonê şîrove bike ku bi deh salan penaberek nekarîye zimanê welatê ku dijî hîn bibe. Ji alîyê din ve jî ev rewş bi helwesta sirgûnîyekî/ê jî dikare bê şîrovekirin ku ew hînî rewşa sirgûnîyê bibin ew ê bê maneya îxanetê.

Ji ber ku li rojhilata navîn û li çar perçeyê Kurdistanê şer heye, kurd û netewên din neçar dimînin, koç dikin Ewrûpayê di romanê de. Carina ji ber sedema dermankirina nexweşîyan ew koç dikin. Lewma sedemên koçkirinê yên wek; siyasî, aborî û tenduristîyê hene. Lê ev koçkirin herçend ku ji ber sedemên cuda jî be karakterên di romanê de him wek kesên sirgûn him jî wek penaberan dikarin bînin nirxandin. Herçend ku ew penaber in û êdî nikarin vegehin welatê xwe, li xerîbîyê rewşa wan ji ya sirgûnekî baştir nîne.

Amin Maalouf li ser nasnameya koçberîyê ya dualî dibêje ku ‘Kesê koçber di nav du civakên ji hev cuda de dijî û di nav herdu civatan de xwedîyê heman statûyê nîne. Wek mînak, di bajarê ku hatîye sirgûnkirin de kesek bi stûxwarî, karekî zehmet dike, li welatê xwe dijberî rewşa penaberîyê dibe yekî jixwebawer û rêzdar ku herkes hurmetê nîşanî wî dide. (Neqilkirin Cengiz 189)

Ehmedê Kerkûkî jî yek ji wan kesan e. Ew li welatê xwe ronakbîrekî liserxwe, endazyarê avahîyan e. Her kes li benda guhdarîkirina nêrînên wî dimîne, lê li xerîbîyê ew ne tu tişt e. (98)

Azad him li Amûdê him jî li Elmanyayê dixwaze bibe avakarê piran. Ew dixwaze ku 'bi avakirina pirên hilweşiyayî yên di nav mirovan de ku bi hev re dijîn û ji hev têngahêjin' hinekî birîna xwe derman bike (91) lê dîsa jî ew ji 'bîyanîyê ku di hundirê wî de ye' fahm nake. (21)

H. Yûsiv di destpêka romanê de behsa nivîsandina çîroka vê romanê dike dibêje ku piştî demekê ji bo ku ew debara xwe bike dest bi wergêriyê dike. Du salan piştî hatina wî ya li Elmanyayê li herêma Nedersaksenê rastî kuştina kurdekî porspî tê. Wexta H. Yûsiv di nexweşxaneyekê de dibe wergêrê jineke kurd jê hîn dibe ku ew mêrik ji aliyê ciwanekî elman ve hatiye kuştin. Jin, deftera ku ji rojnivîskên wî kurdê porspî pêk tê dide H. Yûsiv. (5) Li gor vê têbinîya H. Yûsiv em hîn dibîn ku fikra vê romanê ji vê bûyera rasteqîn derketîye. Özlem Galip di xebata xwe ya li ser romanên kurdî yên dîasporayê de destnîşan dike ku romannûsên kurdên li dîasporayê gelek caran di destpêkên romanên xwe de dîyar dikin ku ew bûyerên ku di romanê de tînin behskirin ji bûyer û serpêhatîyên wan a jîyana rasteqîn pêk hatiye. Sedem jî ew e ku bi vê yekê nivîskar him dixwaze xwîner bawerîya xwe bi gotinên wî bîne him jî ev yek ji bo qeydkirina serpêhatîyan û dîroka kollektîf erkekî xwe heye. (Galip 87)

4. Rewşa Penaberan li Elmanyayê û Entegrasyona Wan

Berîya ku em derbasî mijarê bibin divêt em li ser polîtîkayên dewleta Elmanyayê yên derbareyî rewşa penaberan de bisekinin. Li gor Qanûna Hemwelatîyê (2000) ji bo ku kesek bikare bibe hemwelatîyê Elmanyayê divê 8 salan li wir bijî, xwedîyê destûra rûniştinê ya domdar be, bikare bêyî alîkarîyên civakî jîyana xwe bidomîne, nixrên makezagona dewletê bipejirîne, ji azmûnên bo pejirandina hemwelatîyê derbas bibe û qeydîya wî ya sebiqayê jî tune be. Penaber li Elmanyayê nemaze di îstihdam û perwerdehîyê de pêrgî heramoyîkirin û dijminahîyê tînin. Wek polîtîkayekê, pirçandî (multiculturalism) di esasê xwe de li Elmanyayê tune ye. Li gor dîskura *Leitkultur* (Çanda Pêşdar) di nav çanda elmanan de piştaftin bivê-nevê ye herwiha divê koç bê kontrolkirin û kêmkirin. (Başer 126-135)

Entegrasyon di nav civakekê de yekparebûna (bütünleşme) komên cuda yên çandî, nijadî, nasnameyî ye. Li vir tişt a girîng her komek qewmî bi nasname û çanda xwe ve tev li vê yekparebûnê dibe, ne ku wan bide rexekekê. Di pêvajoya entegrasyon û yekparebûnê de takekes li nixrên sereke yên civakî û çandî yên civaka nû xwedî derdikeve. (Yavuz 38)

Li gor vê yekê ger em bînin ser kurdên li Elmanyayê bê ka ew li Elman-

yayê di kîjan rewşê de ne, divê em bi bîr bînin ku kurd li Elmanyayê ji bilî heramoyîkirin û dijminahîya bîyanîyan (xenophobia) ji bo ku xwe wek kurd bidin pejirandin ketin nav hewldanan; lê rastî gelek zihmetîyan hatin û ev daxwaza wan nehat pejirandin. Herçend ku li Elmanyayê piştî tirkên, 2'yemîn neteweya qelebalix kurd bin jî ji ber ku ew xwediyê nasnameyeke neteweyî nînin ji mafên penaberan ên ku ji neteweyên din re hatine dayîn (perwerde û xizmetên bi zimanê dayîkê...hwd) bê par dimînin. (Başer 178)

Gelo di romanê de rewşa kurdên penaber, têkilîya wan a bi dewlet û civaka elman re çawa hatîye vegotin? Ji bilî êrişên ciwanên elman li hemberî penaberan, rexne li polîtîkayên entegrasyonê ya dewleta Elmanyayê tînin kirin di vê romanê de û behsa astengên bûrokrasiyê, bidestxistina mafê rûniştinê, li kampên penaberan jî tê kirin lê ev jî bi çend hevokan sînorkirî ye.

Em pêrgî penaberîya wî tînin di zewaca Azadê penaber û Sandraya elman de. Azad 'xerîbê qiriktal û bîyanîyê baskşikestî', 'bîyanîyê ku ji dawîya dinyayê hatîye', 'têkçûyî' (60-61), 'melûl û xemgîn' (67), 'feqîrê Xwedê, penaberê dilşikestî, gurê pîr ê ku di şikefta tenêti û xerîbîyê de digevize' (72)

Bi zewaca du kesên ji çandên cuda diviyabû xwendevan rastî zêdetir danberhevkirinan hatibûya lê di vê romanê de em vê yekê nabînin zêde.

Sandra, Azad vedixwîne mala xwe jê re xwarineke kurdan amade dike ku tê de goştê mirîşkan, girar, şorbenîsk, tirşîka bacanên sor, selete û dew heye. Piştî xwarinê jî çayekî tîne. Em ji Azad hîn dibin ku Sandrayê ev xwarin hemû di dema kursê de ji xwendekarên xwe yê kurd hîn bûye. Li hemberî vê xizmeta Sandrayê Azadê resam portreya ku bo wê çêkirîye dîyarîyê wê dike. Li gor Azad; Sandra 'jineke bi tenê û liserxwe' be ew bixwe jî 'mêrekî penaber û şikestî' ye. (79) Penaberîya wî bi tenê dema ku ew û Sandra bi hev şa dibin ji bîra wî diçe. (80) Ji ber ku Sandra hesudîya Azad dike êdî Azad pê re idare nake û ew vediqetin.

Li gor Azadî entegrasyon herçend ku tê wateya jîyana bi hev re ew wate dîsa jî kulek dimîne. Mebest ji entegrasyonê ew e ku 'ev xelkên nû dest ji civaka xwe berdidin û tînin welatên Ewrûpayê, divê di nav vê civaka nû de integre bibin, ango karibin tev lê bibin û di nav de cihê xwe bigirin.' (90).

Rewşa penaberên ku neçar dibin ji cih û warên xwe derkevin tînin Ewrûpayê Azad bi rêya xewnekê rave dike. Di xewna xwe de Azad dibîne ku welatê ku wî koç lê kirîye- wek welatê duyem bi nav dike- cihên mezin

ên avjenîyê vekirine, bi dehan karmend û polîs li wir wezîfedar kirine. Ew her kesekî nû tê welatê wan bêyî ku bipirsin ew avjenîyê dizanin an na, wan diavêjin nav avê. Wexta Azad vê yekê dipirse jê re dibêjin ku 'ew ê hînî vê jîyana nû bibin lewma bo vê yekê ew qanûnan pêk tînin'. Azad wiha dibêje di dûmahîkê de:

(...) Li hêlekê dewleta welatê duyem ew wilo bêserûber davêtin nav avê û li hêla din bi dehan dezgehên alîkarîyê ava kiribûn û pere didan xebatkarên van dezgehan. Min di dilê xwe digot; ne wilo wan biavêjin nav avê û ne jî ewqas pere li alîkarîya wan xerc bikin... (r. 142).

Hemo, deh sal e li Elmanyayê dijî lê qet elmanî hîn nebûye. Hemo dema ji zarokên xwe re behsa şîretên bavê xwe dike dibêje ku bavê wî jê re gotîye "Welatê xelkê nabe welatê mirov lawo. Bi qedrê welatê xwe zanibin." Gava ew van gotinên bavê xwe ji zarokên xwe re radigihîne zarok dibêjin 'Welatekî me hebe ev der e. Em li vir mezin bûne û hînî jîyana vir bûne.' (109).

Li vir xwezî nivîskarhinekî behsa entegrasyona zarokên bîyanî kiribûya bê ew çawa entegreyî sistema perwerdehîya Elmanyayê bûne û çawa hînî jîyana wir bûne ku "ew der" êdî bûye welatê wan.

Behramê ku ji ber şer herdu çavên wî kor bûne ji Azad re dibêje 'ez hêdî hêdî hînî korbûnê jî dibim, lê ez dikim û nakim hînî jîyana vê Ewrûpayê nabim.' (122).

Ji ber muameleyên bûrokrasiyê rexne li direjbûna çareserkirina pirs-girikên penaberan tê kirin di romanê de. Herdu çavên Behram kor in lewma dema tixtor dixwaze darekî wek gopali bide wî dest bi dîroka darê koran dike bê gelo ew di sedsala hijdehan de çawa bûye... hwd. Herwiha ji bo muameleyên din ji Behram muameleyên bûrokrasiya Elmanyayê wiha rexne dike:

Ev elman jî ewqasî xulqê wan heye li ser tiştêkî biçûçik bi dehên kitêban çêbikin, yanê heta vê malê bi kirê bidin te, wê behsa sêsed û pêncî û şeş qanûn manûnan bikin û berî kirê piştî kirê divê çawa bibe. Yanî her ku behsa tiştêkî dikin mirov dibê qey ev sêsed sal in ku tenê serê xwe bi vê meselê re êşandine. Welleh heta li vir karekî digihînim serî kezeba min reş dibe...(123).

Carina behsa pêvçûnên penaberan ên bi hevdu re jî tê kirin di romanê de. Dema ku Azad ji bo hînbûna elmanî diçe kursê li wir rastî nîqaşeke di navbera çend tirkan û kurdekî tê. Dema hevnasîne Mehmet ji ber ku gotîye ew ji Kurdistanê ye yê tirk li dijî vê rabûne û qebûl nekirine ku Dîyarbekir Kurdistan e. Mamosteya elman Sandra dibêje ku berîya niha

jî pêvçûnên bi vî rengî di navbera Filîstînî û Îsraîlîyan, Baskî û Îspanîyan de jî çêbûne lê kî çi navî li welatê xwe dike ev mafekî xwezayî ye lê hişyarîyekê dike ku 'divê ew ji bîr nekin ev der Elmanya ye, ne welateke din an jî devereke din e.'(59).

Ji mijara penaberan a entegrasyonê zêdetir karakter bi raborîya xwe, welatê lidû mayî yê bi êş û jan û nexweşiyên ku ji wî welatî hatine Elmanyayê û daxwaza vegeza axa xwe cih digirin di romanê de.

5. Encam

Bi awayekî realist behsa sedemên koçkirina Kurdan a ber bi Elmanyayê ve tê kirin di romana *99 Morîkên Belaubûyîde*. Bi rêya van karakteran em ji rewşa penaberên ku li Elmanyayê dijîn haydar dibin. Em hîn dibin ku li xerîbîyê kesê sirgûn, ê koçber û yê penaber her bîyanî ne. Herçend ku ew li ser axeke xerîb dijîn jî welatê wan her tim di bîra wan de ye û hemû karakterên li xerîbîyê li welatê xwe digerin lê dîsa jî nikarin lê vegezin. Ji ber vê yekê ew hinek jî dişibin sirgûnan. Lêgerîn û duristkirina 'welêt' a karakterên di vê romanê de wê dişibîne romanên din ên kurdî. Di xebatên li ser edebîyata kurdî ya li dîasporayê de lêkolîner zêdetir li ser Swêdê disekin. Lewma perçeyên din ên dîasporaya kurd di vê çarçoveyê de tînin îhmalkirin. Herçend ku romanek tîrê neke jî me jî xwest bi vê nivîsa xwe bala lêkolîneran bibin li ser Elmanyayê. Di vê xebata xwe de me dît ku wateya peyva sirgûnê êdî ne yek e, pir e. Ev jî nîşan dide ku êdî rewşek û rengeke sirgûnîyê bitenê nîne û hemû rewşên girêdayî koçkirinê bi tenê bi peyva sirgûnê nikarin bînin ravekirin. Lewma dema xebat li ser sirgûnîyê tînin kirin divê haya me ji wateya têgehên penaberî, koçberî û dîasporayê jî hebe.

ÇAVKANÎ

Alan, Remezan. *Destpêkek ji bo Zanista Edebîyata Modern*, Stenbol: Peywend, 2015.

Allatson Paul û Jo McCormack, ed. *Exile Cultures, Misplaced Identities*. New York: Editions Rodopi, 2008.

Alinia, Mînoo. *Dîaspora Mekânlarî Öteki Olma Deneyimleri ve Aidîyet Politikaları*, Stenbol: Avesta, 2007.

Andaç Feridun. "Sürgün Sözlere Anlam" *Sürgün Edebîyatı, Edebîyat Sürgünleri*, Amadekar: Feridun Andaç, Stenbol: Bağlam, 1996.

_____ & Aytaç Gürsel. "Sürgün Edebîyatı Açık Oturum"

- Başer, Bahar. *Diaspora'da Türk-Kürt Sorunu (Almanya ve İsveç'te İkinci Kuşak Göçmenler)*, Stenbol: İletişim, 2013.
- Cengiz, Semran. "Göç, Kimlik ve Edebiyat" *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, ZfWT* Cild. 2, Hej.3 (2010)
- Galip. Ozlem Belcim, *Imagining Kurdistan: Identity, Culture and Society*, I. B. Tauris, 2015.
- _____ "Xeyal û Têgihîştina 'Kurdistanê' di Romanên Kurdî de: Hesta Berdewam a 'Bîyanîbûn'ê", *Tîr û Armanc (gotarên rexneyî li ser edebîyata kurdî ya modern)*, Amadekar: Remezan Alan-Ergin Öpengin, Stenbol: Peywend, 2014.
- Hanne, Michael, ed. "Creativity and Exile: An Introduction". *Creativity in Exile*. New York: Editions Rodop, 2004.
- Hazan, Jacop Ceci. "Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler" *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar*. Amadekar: S. Gülfer İhlamur Öner-N. Ash Şirin Öner, Stenbol: İletişim, 2015.
- Karabulut, Demet. *Tez Adı: Sürgünlük Edebiyatı Bağlamında R. Halid Karay'ın Yapıtları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi. Stenbol, 2011.
- McClennen, Sophia. *The Dialectics of Exile: Nation, Time, Language, and Space*. Indiana: Purdue University Press, 2004.
- Rose, Peter Isaac. *The Dispossessed: The Anatomy of Exile*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999.
- Said, Edward, ed. *Reflections on Exile and Other Essays*. Massachusetts: Harvard University Press, 2002.
- Turan, Güven. "Sürgünün Sınırı Var mı?" *kitaplık*, hejmar: 34, 1998.
- Yavuz, Sefer. "Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa'da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cild. 6, Hej. 26 (2013)
- Yûsiv, Helîm. *99 Morîkên Belaubûyî*. Stenbol: Peywend, 2015.